

İSLÂM FELSEFESİ TARİHİ

YAYIN NO: 850

İSLÂM FELSEFESİ TARİHİ
Prof. Dr. H. Ömer Özden

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No. 16228

1. Basım: Eylül 2017
3. Basım: Ekim 2019

ISBN: 978 - 605 - 9521 - 50 - 5

Kapak: *Kenan Özcan*
Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19
Kapak Baskı: *Saner Matbaacılık*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

İSLÂM FELSEFESİ TARİHİ

Prof. Dr. H. ÖMER ÖZDEN

H. Ömer Özden

Ömer Özden, 1962 yılında Erzurum'da doğdu. İlk ve ortaokuldan sonra 1979 yılında Erzurum Lisesi ve 1985 yılında da Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl bu fakültede akademik hayata giren Özden, 1991 yılında Felsefe Tarihi alanında doktoraasını tamamladı. 1993'te Yardımcı Doçent, 2002 yılında Doçent ve 2007 yılında da Profesör oldu. Evli ve iki çocuk babası olan Ömer Özden'in ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi, ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunduğu bildirileri, gazete ve dergilerde yayımladığı pek çok deneme, eleştiri ve sanat yazılarının yanında yayımlanmış 14 kitabı bulunmaktadır. Bunlar:

- 1 *İbni Sina-Descartes/Metafizik Bir Karşılaştırma*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996; 2. Baskı, 2015.
- 2 *Estetik ve Tarih Felsefesi Açısından Yahya Kemal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- 3 *Aşk'la (Aşk Felsefesi)*, Arısanat Yayınevi, İstanbul, 2007, 2. Baskı, 2012.
- 4 *Bir İnanç ve Kültür Terkipçisi Yahya Kemal*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011; 2. Baskı, 2013; 3. Baskı, 2016.
- 5 *Erzurum'da Ramazan*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013; 2. Baskı, 2015.
- 6 *Türk Düşünce Tarihi*, Arısanat Yayınevi, İstanbul, 2014; 2. Baskı, 2015.
- 7 *Yaratıcı Aşk*, Dönem Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- 8 *Naim Hoca-Halk Adamı, Din Adamı, Millet Adamı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.
- 9 *Naim Hoca*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2015.
- 10 *Ve Aşk, Aşk'la* kitabının Farsçaya tercümesi, Reha Endişan Yayınevi, Tahran, 2015.
- 11 *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Arısanat Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 2013, (Osman Elmalı ile birlikte)
- 12 *Yeniçağ Felsefesi Tarihi*, Arısanat Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2013, (Osman Elmalı ile birlikte)
- 13 *Rüşti Mızrak Şiir Defteri*, Arısanat Yayınevi, İstanbul, 2015, (Şenol Mızrak-İsmail Bingöl-Ali Kurt ile birlikte)
- 14 *Ahîlik ve Erzurum*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017.

*Felsefeyi tanıyıp sevmemde ve akademik hayata
girmemde çok büyük emekleri ve katkıları bulunan
saygıdeğer hocam Prof. Dr. Fahrettin OLGUNER
Beyefendi'ye saygı ve şükranlarımın bir ifadesi olarak.*

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	11
ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	17
İSLÂM FELSEFESİ	21
I- İSLÂM FELSEFESİNİN TANIMI.....	21
II- İSLÂM FELSEFESİNİN DOĞUŞUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLER.....	23
A- YERLİ KAYNAKLAR.....	23
B- YABANCI KAYNAKLAR VE FELSEFENİN İSLÂM DÜNYASINA GİRİŞİ.....	25
1- İslâm Felsefesinin Doğup Gelişmesine Kaynaklık Eden Yabancı Tesirler.....	27
1 ^a - Sokrates Sonrası Yunan Filozoflarının İslâm Düşüncesi Üzerindeki Etkileri.....	27
1 ^b - Eski İnan Düşüncesi.....	32
1 ^c - Eski Hint Kültürü.....	33
1 ^d - Arap Kültürü.....	33
1 ^e - Eski Türk Kültürü.....	34
C- İSLÂM FELSEFESİNİN ORJİNALLİĞİ.....	35
D- İSLÂM FELSEFESİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	40
D ¹ - Zaman Bakımından İslâm Felsefesi.....	40
D ² - Ülke ve Millet Bakımından İslâm Felsefesi.....	40
D ³ - İşlenme Sahaları Bakımından İslâm Felsefesi.....	42

İSLÂM FELSEFESİNDE EKOLLER VE ŞAHSİYETLER	43
A- TABİAT FELSEFESİ	43
A ¹ - Dehriyyûn.....	44
A ² - Tabiiyyûn.....	45
EBÛ BEKİR ZEKERÎYA ER-RÂZÎ (865-925).....	45
1- Hayatı.....	45
2- Eserleri.....	46
3- Metodu ve Metafizigi.....	47
4- Vahiy ve Peygamberlik Anlayışı.....	49
5- Ahlâk Anlayışı.....	49
B- MEŞŞÂÎ FELSEFE	51
KİNDÎ (796-873).....	53
1- Eserleri.....	54
2- Felsefe Anlayışı.....	54
3- Kindî'nin İslâm Felsefesine Katkısı.....	56
4- Kindî'de Din-Felsefe İlişkisi.....	57
5- Tanrı-Evren İlişkisi.....	59
6- Nefs ve Akıl.....	63
FÂRÂBÎ (870-950).....	65
1- Fârâbî'nin Eserleri.....	68
2- Fârâbî'nin Felsefesinde Takip Ettiği Metot.....	69
3- Bilgi Nazariyesi.....	71
3 ^a - İlimler Sınıflaması.....	71
3 ^b - Bilgi Teorisi.....	71
4- Fârâbî'nin Metafizigi.....	75
4 ^a - Varlığın Taksimi.....	75
4 ^b - Vâcibu'l-Vücûd'un Varlığı ve Sıfatları.....	75
4 ^c - Sudûr Nazariyesi.....	77
5- Tabiat Görüşü.....	80
6- Fârâbî'de İnsani Nefs ve Kuvvetleri.....	82
7- Ahlâk Görüşü.....	83
8- Fârâbî'nin Toplum Felsefesi.....	84
İBNİ SÎNÂ (980-1037).....	87
1- Hayatı.....	87
2- Eserleri.....	93
3- İlimler Tasnifi.....	93

4- İbni Sînâ'nın Felsefesi.....	94
4 ^a - Metodu.....	94
4 ^b - Bilgi Nazariyesi.....	95
4 ^c - Metafiziği.....	96
4 ^d - Vâcibu'l-Vücûd'un Delillendirilmesi.....	100
4 ^e - Varoluş.....	103
5- Tabiat Felsefesi.....	108
6- Ruh ve Bilgi Anlayışı.....	111
6 ^a - Ruhun Kuvvetleri.....	113
7- Ahlâk Anlayışı.....	115
8- Tıp Yönü.....	117
C- EKLEKTİK FELSEFE.....	118
İHVÂN-I SAFÂ (10. Yüzyıl).....	118
Genel Özellikleri.....	118
1- İlimler Sınıflaması.....	120
2- Bilgi Nazariyesi.....	121
3- Felsefe-Din İlişkisi.....	122
4- Metafizik ve Kozmoloji Görüşleri.....	124
5- Ahlâk Görüşleri.....	125
D- MEŞŞÂÎ FELSEFEYE REAKSİYON.....	127
GAZÂLÎ (1058-1111).....	127
1- Gazâlî'ye Göre Hakikati Arayanların Sınıfları.....	130
2- Gazâlî ve Felsefe.....	130
3- Gazâlî'nin Hakikat Araştırması.....	133
3 ^a - Gazâlî'de Sebeplilik ve Zaruret.....	135
3 ^b - Gaye ve Sebep Nazariyesi.....	137
ŞEHABEDDİN SÜHREVERDÎ	
EL-MAKTÛL (1155-1191).....	138
1- Eserleri.....	139
2- Metodu.....	140
3- İşrâk Felsefesi.....	143
4- Nûru'l-Envâr.....	145
5- Varlık Meselesi ve Allah'ın Varlığı.....	146
6- Âlem Görüşü.....	148
7- Ruh ve Beden Münasebeti.....	150
8- Tasavvuf Görüşü.....	151
9- İşrâkiliğin Etkilendiği Kaynaklar.....	152

E- TASAVVUF FELSEFESİ	152
İBNÜ'L-ARABÎ (1165-1240).....	154
1- Sistemi ve Felsefesi.....	155
2- İbnü'l-Arabî'de Bilgi.....	158
3- Tasavvufun Değerlendirilmesi.....	158
F- ENDÜLÜS'TE FELSEFE HAREKETLERİ	158
İBNİ BÂCCE (1077-1138).....	159
1- Felsefesi.....	160
İBNİ TUFEYL (1105?-1185).....	161
1- Metodu.....	162
2- Felsefesi.....	162
İBNİ RÜŞD (1126-1198).....	164
1- Yöntemi.....	166
2- Felsefe-Din İlişkisi.....	167
3- Tanrı-Evren İlişkisi.....	171
4- Allah'ın Varlığının Delilleri.....	173
4 ^a - İnâyet Delili.....	173
4 ^b - İhtira Delili.....	174
G- TARİH FELSEFESİ	176
İBNİ HALDUN (1332/1334-1404/1406).....	177
1- Metodu.....	177
2- Tarih İlminin Konusu.....	179
3- İbni Haldun'un Tarih Felsefesi İçerisinde Yer Alan Bazı Meseleler.....	181
3 ^a -Umran Nazariyesi (Bedevîlik-Hazerîlik).....	181
3 ^b -Coğrafyacılık.....	182
3 ^c -Yedi İklim Nazariyesi.....	183
3 ^d -Asabiyet Nazariyesi.....	183
3 ^e -Organizma Nazariyesi.....	186
H- İSLÂM FİLOZOFLARININ BATI'YA TESİRİ	186
BİBLİYOGRAFYA	193

KISALTMALAR

- Bkz. : Bakınız
c. : Cilt
çev. : Çeviren
edt. : Editör
h. : Hicri
inc. : İnceleme
m. : Miladi
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
nşr. : Neşreden
s. : Sayfa
sy. : Sayı
terc. : tercüme eden
thk. : Tahkik eden
TTK : Türk Tarih Kurumu
vd. : Ve devamı

ÖNSÖZ

Uzun yıllar önce (1988) henüz bir Doktorant iken, İslâm Felsefesi Tarihi ders notu olarak küçük bir çalışma yapmış ve bunu teksir makinasında çoğaltarak öğrencilerimize okutmuş-tuk. Hazırladığımız bu muhtasar çalışmayı, yıllar sonra bir ihtiyaça binaen geliştirerek yayımlamayı düşündük ve uzun bir çalışmanın sonucunda elinizde bulunan bu kitap ortaya çıktı. Bu çalışmayı hazırlarken yer verdiğimiz filozofları ve düşüncelerini mümkün merteye kendi eserlerinden yola çıkarak anlatmaya ve tanıtmaya çalıştık. İlk çalışmayı yaparken faydalandığımız eserlerden çok az bir kısmını, ya kitap dostlarına hediye ettiğimizden ya da kitaplığımızda bulamadığımız için aynı eserin yeni baskılarından veya farklı tercümelerinden istifade ettik ve bunları da ayrı ayrı belirttik.

Bu mütevazı çalışmadaki maksadımız, konuya ilgisi olan felsefe meraklılarına ve gerek İlahiyat fakültelerinde, gerekse Edebiyat / Beşeri Bilimler / Sosyal Bilimler / Eğitim fakültele-rinin ilgili bölümlerinde okuyan öğrenci arkadaşlarımıza İslâm felsefesinin doğuşu, gelişmesi ve Batı dünyasındaki izlerine çok dar da olsa bir görüş açısı kazandırmak oldu. Bunu yaparken daha ziyade fiilî olarak İslâm felsefesinin devam ettiği dönemlerde çok tanınmış olan şahsiyetlere yer verdik. Şüphe yok ki İslâm felsefesine katkıda bulunmuş, bir kısmını henüz tanımadığımız ve gün ışığına çıkarılmayı bekleyen pek çok fikir ve felsefe adamımız mevcuttur. Biliyoruz ki özellikle Türklerin İslâm felsefesine katkıları, fevkalade önemlidir. Bu bakımdan, ilerleyen zaman içerisinde çalışmamızı geliştirirken, söz geli-mi Yusuf Has Hâcib, Yunus Emre gibi, adı filozoflar arasında

anılmayan Türk düşünür ve filozoflarına daha fazla yer vermeyi düşünmekteyiz.

Bu esaslar çerçevesinde kitabımızın noksanları ve hatta hatalarımızın olabileceğinin idrakinde olarak bunların ileride telafi edilebileceği kanaatini taşımaktayız. Gayemiz Türk okuyucusunu felsefeyle daha fazla ilgilenir hâle getirmek ve faydalı olmaktan öte bir şey değildir. Çünkü sistemli ve doğru düşünebilmek, yanlış düşüncelerden uzaklaşmak veya yanlışla hiç düşmemek bakımından önemlidir. Karşılaşılan yanlış düşüncelerin, hemen kabul edilmesi yerine eleştirel bir bakışla değerlendirilmesi ve hatalarının ortaya çıkarılması için de felsefi eserlere ihtiyacımız olduğu muhakkaktır. Bu bakımdan ülkemizde felsefe üzerine yazılmış eserlerin sayısının artması gerekmektedir.

Diğer taraftan çalışmamızın yeni okuyucu kitleleriyle buluşması da arzularımızdan biridir. Çünkü dünya üzerinde en az kitap okuyan milletlerden biri olduğumuzu, istatistiklerden öğreniyoruz. Bu istatistiklerde üst sıralara çıkabilmenin yolu, daha fazla okumaktan geçmektedir. Eğer millet olarak bunu başarabilme yolunda küçük de olsa bir katkımız olursa, kendimizi mutlu addederiz.

Kitabı oluştururken sıkça geçen isimlerden biri olarak Aristoteles bazı eserlerde Aristo şeklinde kullanılmasına rağmen biz, orijinal şekli olan Aristoteles'i tercih ettik. Ancak Platon, Arapça felsefe eserlerinde Eflatun olarak yazıldığı için biz de Eflatun olarak yazmayı seçtik.

Kitabın tasnifini yaparken, çok kıymetli hocam Prof. Dr. Fahrettin Olguner Bey'in bize 33 yıl önceki ders anlatımından aklımda kalan sıralamayı göz önünde bulundurmaya çalıştım. Bu bakımdan saygıdeğer Hocam'a, felsefeyi sevdiiren o kendine özgü ders anlatımından, öğrencilerine gösterdiği iyi niyetinden ve ülkemizin felsefe yolunda gelişmesine yaptığı çok değerli katkılarından dolayı, yetiştirmiş olduğu öğrencilerinden biri olarak müteşekkirdiğimi ifade etmeden geçemeyeceğim.

Bu duygularla kitabın yazılıp okuyucularıyla buluşması konusunda sürekli teşviklerini gösteren Bilge Kültür Sanat Yayınevi yöneticilerinden Ümit Derinöz ve Adnan Mecit Beylere, kitabı

titizlikle okuyup düşüncelerini paylaşan ve kitaptaki maddi hataları düzeltmemizde yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Ali Kurt Bey'e, yine kitabı okuyarak bazı düzeltmeler ve katkılar sağlayan eski öğrencilerimden Yrd. Doç. Dr. Hacı Kaya'ya ve 1988'deki ilk notları daktiloyla yazan canım Babam Cevdet Özden Bey'in emeği olan nüshayı bilgisayara aktararak yükümü hafifleten Yüksek Lisans öğrencim Serdar Çalık'a teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN
26 Temmuz 2017/Erzurum